

Голові разової спеціалізованої вченої ради
ID 13624

Національної академії сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
доктору історичних наук, професору
ХАРУКУ Андрію Івановичу
79026, м. Львів, вул. Героїв Майдану, 32

РЕЦЕНЗІЯ

на дисертацію ЗВОНКО Ірини Михайлівни на тему "Трансформації оборонно-промислового комплексу України в суспільно-політичному дискурсі (1991–2021)", подану на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 Історія та археологія.

Актуальність теми дисертації. Дослідження аналізує еволюцію ключових наративів оборонно-промислової політики України в суспільно-політичному дискурсі – від пострадянської спадщини до сучасних реформ, орієнтованих на євроатлантичну інтеграцію та інновації. Актуальність теми зумовлена гострою потребою в науковому осмисленні довготривалих трансформацій оборонно-промислового комплексу (ОПК), що формує обороноздатність держави в умовах війни. Важливість проблеми особливо зростає через вирішальний вплив засобів масової інформації (ЗМІ), політичні рішення, які конструюють публічний дискурс навколо модернізації ОПК як фактора національного суверенітету.

Авторка детально вивчила стан наукових досліджень проблеми, ґрунтовно проаналізувавши широкий спектр первинних та вторинних джерел: парламентські дебати й стенограми ВРУ, урядові, президентські звернення та укази, експертні матеріали аналітичних центрів, матеріали ЗМІ тощо. Це дозволило точно відновити ключові дискусії щодо трансформацій ОПК в суспільно-політичному дискурсі, простежити їх еволюцію.

Актуальність дисертаційного дослідження також зумовлена глибокою корінною перебудовою ролі вітчизняного ОПК у структурі національної та глобальної безпеки. Тривала трансформація оборонного сектору від радянської спадщини до періоду відновлення незалежності заклала підвалини для того, що сьогодні, в умовах повномасштабної війни, українці змогли побудувати фактично нову оборонну промисловість. Дослідження історичного та суспільно-політичного дискурсу попередніх тридцяти років (1991–2021) дозволяє зрозуміти еволюцію поглядів на ОПК: від сприйняття його як "тягаря" чи джерела експорту до усвідомлення, що вітчизняне виробництво дронів, снарядів та техніки є буквально виробництвом нашої свободи, оскільки сила на сьогодні стала основою незалежності.

Сучасний суспільно-політичний та дипломатичний дискурс довкола українського ОПК вийшов на безпрецедентний міжнародний рівень. Україна активно створює нову технологічну платформу для розвитку власного

оборонного виробництва, агітуючи іноземних партнерів до довготривалої та системної роботи. Попри те, що у 2025 році держава залучила 43 мільярди доларів у розвиток ОПК та вкладає близько 30 мільярдів доларів на 2026 рік, внутрішній оборонний сектор демонструє потенціал виробляти об'єми вдвічі більші – на суму до 60 мільярдів доларів¹.

Цей колосальний розрив між наявними фінансами та виробничими можливостями породив новий політичний наратив на міжнародній арені. Україна офіційно закликає держави-партнери виділяти 0,25% від свого ВВП на підтримку українського ОПК, позиціонуючи себе як невід'ємну частину загальноєвропейської безпеки. Завдяки сучасним оборонним індустріям Україна трансформується у ключового глобального донора безпеки та сильного гравця на світовому ринку зброї та технологій².

Таким чином, науковий аналіз трансформаційних процесів ОПК у період 1991–2021 рр. є критично важливим, оскільки він дозволяє концептуалізувати історичні передумови, помилки та здобутки, які зрештою визначили сучасну оборонну стійкість держави та зміну її геополітичного статусу у світі.

Зв'язок теми дисертації з державними програмами, науковими напрямами Національної академії та кафедри. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до основних завдань та напрямів, визначених у "Концепції воєнної історії України" (затверджена Міністром оборони України 08.12.2017), Наказі Генерального штабу Збройних Сил України від 29.03.2017 № 109 "Про затвердження Положення про воєнно-історичну роботу у Збройних Силах України" та "Доктрині з воєнно-історичної роботи у Збройних Силах України" (затверджена Головнокомандувачем / начальником Генерального штабу Збройних Сил України 07.10.2020)³. Робота відповідає плану наукової і науково-технічної діяльності Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного (бібліотеки дср НАСВ: вх. №1234 від 12.02.2025; вх. №8585 від 01.12.2025) та виконана у рамках НДР "Міжнародна військова допомога Силам оборони України та її роль у відсічі російської агресії в 2024 році" (шифр "Сприяння 24", номер державної реєстрації РК 0125U000824 від 01.02.2025).

¹ Свиридюк Ю. Зеленський закликає партнерів виділяти 0,25% ВВП на підтримку українського ОПК. Інтернет-ЗМІ "Суспільне. Новини". 21.06.2025. URL: <https://suspilne.media/1048277-zelenskij-zaklikae-partneriv-vidilati-025-vvp-na-pidtrimku-ukrainskogo-opk/> (дата звернення: 26.05.2026); Україна вкладає в оборонну промисловість \$30 млрд на 2026 рік – Зеленський. Інформаційне агентство "Interfax-Україна". 20.04.2026. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/1160822.html> (дата звернення: 26.05.2026).

² Свиридюк Ю. Зеленський закликає партнерів виділяти 0,25% ВВП на підтримку українського ОПК. Інтернет-ЗМІ "Суспільне. Новини". 21.06.2025. URL: <https://suspilne.media/1048277-zelenskij-zaklikae-partneriv-vidilati-025-vvp-na-pidtrimku-ukrainskogo-opk/> (дата звернення: 26.05.2026).; Завдяки оборонним індустріям Україна має стати одним із ключових глобальних донорів безпеки – Володимир Зеленський. Офіційне інтернет-представництво "Президент України". 01.10.2024. URL: <https://www.president.gov.ua/news/zavdyaki-oboronnim-industriyam-ukrayina-maye-stati-odnim-iz-93617> (дата звернення: 26.05.2026).

³ Збірник документів з організації та проведення воєнно-історичної роботи у Збройних Силах України: за загальною редакцією С.Є. Талаура К.: НУОУ, 2025, 228 с.

Особистий внесок здобувачки в отриманні наукових результатів підтверджується вирішенням нових наукових завдань щодо систематизації джерельної бази та медійного дискурсу проблеми, з'ясування особливостей репрезентації ролі ОПК України в суспільно-політичному просторі 1990-х років, дослідження еволюції публічних дебатів і політичних інтерпретацій реформування оборонного сектору у 2000–2010 роках, аналізу висвітлення проблем розвитку комплексу в експертному середовищі напередодні Революції Гідності (2010–2014 рр.), а також комплексної характеристики суспільно-політичного дискурсу трансформацій вітчизняного ОПК в умовах російської агресії у 2014–2021 роках, що дозволило самостійно отримати нові наукові результати й сформулювати підсумкові висновки. Підтвердженням особистого внеску здобувачки є акти впровадження результатів дисертаційного дослідження у Національній академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, Інституті українознавства імені І. Крип'якевича НАН України, 58 Будинку офіцерів.

Достовірність та обґрунтованість отриманих результатів та запропонованих авторкою рішень, висновків, рекомендацій.

Достовірність та обґрунтованість отриманих результатів, сформульованих висновків і запропонованих здобувачкою рекомендацій забезпечуються комплексним характером дослідження, опорою на широку джерельну базу, використанням сучасної методології історичної науки та міждисциплінарного підходу до аналізу проблематики. Наукові положення дисертації ґрунтуються на системному аналізі нормативно-правових актів, офіційних документів, аналітичних матеріалів, наукових праць та публічних суспільно-політичних дискурсів, пов'язаних із трансформаціями оборонно-промислового комплексу України у 1991–2021 роках.

Достовірність основних результатів дисертаційного дослідження "Трансформації оборонно-промислового комплексу України в суспільно-політичному дискурсі (1991–2021)" забезпечується:

- апробацією результатів дослідження на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях, а також їх висвітленням у наукових публікаціях здобувачки;
- коректним опрацюванням нормативно-правових актів, державних програм, стратегічних документів, аналітичних матеріалів та офіційних джерел, що стосуються розвитку оборонно-промислового комплексу України;
- узгодженістю наукових положень і висновків із результатами досліджень вітчизняних науковців, а у випадках авторської інтерпретації – належним обґрунтуванням позиції здобувачки;
- комплексним застосуванням загальнонаукових і спеціально-історичних методів дослідження;
- проведенням порівняльного та перехресного аналізу джерел, що відображають суспільно-політичні, економічні та безпекові аспекти

функціонування оборонно-промислового комплексу України у 1991–2021 роках.

Ступінь новизни основних результатів дисертації порівняно з відомими дослідженнями аналогічного характеру.

Попри наявність значної кількості наукових праць, присвячених окремим аспектам розвитку оборонно-промислового комплексу України, проблемам реформування сектору безпеки й оборони, військово-технічного співробітництва та державної промислової політики, поставлене дисертанткою наукове завдання в межах теми "Трансформації оборонно-промислового комплексу України в суспільно-політичному дискурсі (1991–2021)" у визначених хронологічних межах раніше комплексно не розглядалося. Особливістю дослідження є поєднання аналізу інституційних трансформацій ОПК із вивченням їх відображення у суспільно-політичному дискурсі України, що дозволило розкрити взаємозв'язок між змінами державної політики, суспільними очікуваннями, медійними наративами та безпековими викликами.

У дисертаційному дослідженні здобувачка зосередила увагу на виявленні особливостей еволюції уявлень про оборонно-промисловий комплекс України в політичному, експертному та інформаційному середовищі, поглибленні існуючих підходів до аналізу реформування ОПК, а також на осмисленні ролі оборонної промисловості в контексті державотворчих і безпекових процесів незалежної України. Комплексне опрацювання нормативно-правових актів, парламентських дискусій, державних стратегій, експертних матеріалів та засобів масової інформації дозволило авторці виявити суперечності, прогалини та тенденції у попередніх дослідженнях, а також ґрунтовно розкрити відмінності отриманих результатів від уже відомих у науковому середовищі положень.

Наукову новизну одержаних результатів засвідчують, на нашу думку, такі найбільш значущі наукові положення, винесені на захист:

- уперше здійснено комплексне дослідження трансформацій оборонно-промислового комплексу України у 1991–2021 роках крізь призму суспільно-політичного дискурсу, а також реконструйовано еволюцію уявлень про ОПК

- від пострадянської конверсійної моделі до стратегічного сектору національної безпеки в умовах російсько-української війни;

- уточнено роль державних інституцій, політичних сил, експертного середовища та ЗМІ у формуванні суспільного бачення розвитку ОПК України, а також виокремлено основні етапи дискурсивних трансформацій оборонно-промислового комплексу та їх взаємозв'язок із політичними й безпековими процесами в державі;

- подальшого розвитку набули підходи до аналізу джерельної бази й методології дослідження суспільно-політичного дискурсу навколо оборонно-промислового комплексу України, а також дослідження проблем реформування ОПК, міжнародного військово-технічного співробітництва та

суспільно-політичних наративів щодо перспектив розвитку оборонної промисловості України.

Повнота викладення основних результатів дисертації у наукових фахових виданнях, зарахованих за темою дисертації та перелік наукових праць, які відображають основні результати дисертації. Представлена дисертаційна робота відзначається логічною завершеністю та системним підходом до розкриття заявленої теми. Основні наукові положення, теоретичні висновки та практичні рекомендації, що виносяться на захист, знайшли своє відображення у публікаціях автора – 5 наукових статтях у фахових збірниках наукових праць України, віднесених до категорії "Б"; 1 – у закордонному науковому збірнику.

В презентованій роботі з наукових публікацій, виконаних у співавторстві, використано лише ті ідеї та позиції, що є результатом особистої праці здобувачки. Основні із них презентовані у дисертаційному дослідженні.

У доробку автора не виявлено ознак академічного плагіату, фабрикації чи фальсифікації даних. Усі ідейні та текстові запозичення, фактичні відомості та результати досліджень інших авторів супроводжуються належним чином оформленими посиланнями на першоджерела.

Наукове значення та практична цінність виконаного дослідження.

Наукове значення дисертаційного дослідження полягає у комплексному осмисленні трансформацій оборонно-промислового комплексу України в контексті суспільно-політичного дискурсу 1991–2021 років. Робота розширює проблемне поле сучасної української історичної науки шляхом поєднання воєнно-історичного, політичного та дискурсивного підходів до аналізу розвитку ОПК України. Отримані результати сприяють поглибленню наукових уявлень про взаємозв'язок між трансформаціями оборонної промисловості, процесами державотворення, безпековою політикою та суспільними наративами в умовах пострадянської трансформації та російсько-української війни.

Наукові положення та висновки дисертації можуть бути використані для подальших досліджень історії оборонно-промислового комплексу України, воєнної історії, історії державної політики у сфері безпеки й оборони, а також досліджень суспільно-політичного дискурсу сучасної України.

Практична цінність дослідження полягає у можливості використання його результатів у науковій, освітній та аналітичній діяльності. Матеріали дисертації можуть бути застосовані під час підготовки навчальних курсів і навчально-методичних матеріалів з історії України, воєнної історії, історії міжнародних відносин, безпекових студій та державного управління. Окремі положення й узагальнення можуть бути корисними для органів державної влади, аналітичних центрів та експертного середовища при розробці стратегій розвитку оборонно-промислового комплексу України та формуванні інформаційної політики у сфері національної безпеки.

Практичне значення роботи також визначається систематизацією широкого кола джерел і суспільно-політичних наративів щодо розвитку ОПК України, що створює підґрунтя для подальшого вивчення проблем реформування оборонної сфери та осмислення історичного досвіду функціонування оборонно-промислового комплексу в умовах сучасних безпекових викликів.

Оцінка змісту, завершеності та оформлення дисертації.

У вступній частині дисертаційного дослідження належним чином розкрито всі необхідні структурні компоненти наукової роботи. Авторкою обґрунтовано актуальність теми дослідження, чітко визначено об'єкт, предмет, мету та завдання дослідження, окреслено хронологічні межі, методологічну основу, наукову новизну та практичне значення роботи. Також подано інформацію щодо апробації результатів дослідження та наукових публікацій здобувачки.

Перший розділ "Історіографія, джерельна база та методологія дослідження" має фундаментальне значення для всієї дисертації, оскільки формує її теоретико-методологічну основу. Авторкою здійснено аналіз вітчизняної історіографії проблеми, охарактеризовано джерельну базу дослідження та обґрунтовано застосування відповідних загальнонаукових і спеціально-історичних методів. Особливу увагу приділено аналізу суспільно-політичного дискурсу як інструменту дослідження трансформацій оборонно-промислового комплексу України.

Другий розділ "Військово-промисловий комплекс у суспільно-політичному дискурсі України у 1991–2002 роках" є важливим для розуміння початкового етапу трансформації оборонно-промислового комплексу України після здобуття незалежності. Авторка переконливо розкриває проблеми спадщини радянського військово-промислового комплексу, процеси конверсії, економічного занепаду та пошуку нових моделей функціонування ОПК в умовах становлення української державності.

Третій розділ "Спроби реформування ОПК в 2002–2014 роках в українському суспільно-політичному дискурсі" має значну аналітичну цінність, оскільки висвітлює суперечливі процеси реформування оборонно-промислового комплексу в умовах політичної нестабільності та зміни зовнішньополітичних орієнтирів України. Авторкою проаналізовано тенденції розвитку ОПК, дискусії навколо необхідності його модернізації та проблеми ефективності державного управління оборонною сферою.

Четвертий розділ "ОПК України в умовах російсько-української війни в 2014–2021 роках в українському суспільно-політичному дискурсі", на нашу думку, на сьогоднішній день є ключовим у структурі дисертації та має не лише наукову, а й суспільну значущість. У ньому ґрунтовно проаналізовано трансформацію ролі оборонно-промислового комплексу в умовах війни, зміни суспільно-політичних позицій щодо ОПК, а також вплив безпекових викликів, євроатлантичної інтеграції та реформ оборонного сектору на розвиток української оборонної промисловості.

Структура дисертації є логічною, послідовною та повністю відповідає меті й завданням дослідження. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків. Обсяг і зміст дисертації є достатніми для належного обґрунтування сформульованих наукових положень, висновків і рекомендацій.

Основні положення, винесені на захист, належним чином аргументовані та відповідають заявленій темі дисертації. Загальні висновки логічно пов'язані з поставленими завданнями, підтверджують досягнення мети дослідження та відображають результати комплексного аналізу трансформацій оборонно-промислового комплексу України в суспільно-політичному дискурсі 1991–2021 років.

Зв'язок освітньо-наукової програми, яку засвоїв здобувач та рівня її засвоєння з темою дисертаційного дослідження та виявленими у роботі недоліками. Відповідно до академічної довідки, дисертантка ЗВОНКО Ірина Михайлівна успішно виконала навчальний план з обсягом навчальних дисциплін 60 кредитів (за Європейською кредитною трансферно-накопичувальною системою), що відповідає Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії. За результатами складання іспитів середній бал успішності здобувачки за освітніми компонентами складає 91. Високий рівень підготовки дисертантки та ґрунтовне опанування навчального й наукового матеріалу дали їй можливість на належному рівні організовувати та реалізовувати послідовний процес наукового дослідження з дотриманням принципів академічної доброчесності. У ході роботи над дисертацією здобувачка продемонструвала здатність самостійно формулювати наукові завдання, здійснювати їх планування, аналізувати й систематизувати джерельний матеріал, а також коригувати дослідницький процес відповідно до поставленої мети та отриманих результатів. Ірина ЗВОНКО належним чином володіє академічною українською мовою та використовує іноземні джерела у професійній і науковій діяльності. У процесі підготовки дисертації вона набула практичних навичок усної та письмової презентації результатів власних наукових досліджень, а також продемонструвала вміння застосовувати сучасні інформаційні технології у науковій роботі. З метою розвитку практичних дослідницьких компетентностей здобувачка брала активну участь у наукових семінарах та обговореннях на кафедрах гуманітарних наук та історії Інституту морально-психологічного забезпечення Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, під час яких апробувала окремі положення дисертаційного дослідження, презентувала результати власних наукових пошуків і звітувала про хід виконання індивідуального дослідницького проєкту.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації.

Загалом позитивно оцінюючи дисертаційну роботу І. М. ЗВОНКО, її

актуальність, наукову новизну та практичне значення отриманих результатів, використаний методологічний інструментарій, історіографічну та джерельну базу, доцільно виокремити низку дискусійних положень та зауважень:

1. Окремі положення щодо інтерпретації суспільно-політичного дискурсу навколо трансформацій оборонно-промислового комплексу України потребують ширшого залучення порівняльного міжнародного контексту та більшої уваги до зарубіжного досвіду реформування оборонної промисловості;

2. У роботі окремі питання взаємодії між політичними процесами, економічними чинниками та розвитком оборонно-промислового комплексу могли б бути розкриті більш детально з використанням додаткових аналітичних підходів (наприклад, із застосуванням елементів порівняльного аналізу, дискурс-аналізу, інституційного підходу та методів політико-економічного дослідження);

3. Доцільно б було збагатити роботу додатками, які б містили хронологічні графіки, порівняльні таблиці чи візуалізацію документів з ОПК (стратегії конверсії 1990-х, реформи воєнного періоду, програми локалізації виробництва). Цей дефіцит дещо ускладнює сприйняття динаміки наративів та причинно-наслідкових зв'язків між дискурсивними зрушеннями й інституційними змінами, знижуючи наочність аргументації.

4. У структурі окремих підрозділів простежується нерівномірність викладу матеріалу: деякі аспекти проблематики подані надто деталізовано, тоді як окремі логічно пов'язані питання потребували б більш чітких переходів та узагальнюючих зв'язків. (Наприклад, у підрозділах, присвячених реформуванню ОПК у 2002–2014 роках, окремі аналітичні фрагменти щодо економічних проблем галузі подаються відокремлено від суспільно-політичного контексту, що дещо послаблює цілісність сприйняття матеріалу). Водночас між окремими тематичними блоками інколи бракує узагальнюючих переходів, які б чіткіше підкреслювали взаємозв'язок між змінами державної політики, суспільним дискурсом та трансформаціями оборонно-промислового комплексу);

5. Подекуди у роботі наявні посилання на осіб-експертів без вказівки їхніх посад чи статусу, що ускладнює ідентифікацію авторитету джерел. При великій концентрації інформації читач втрачає орієнтацію щодо кваліфікації цих суб'єктів.

Зазначені зауваження, дискусійні аспекти та рекомендації мають на меті подальше поглиблення аналітичних результатів і не применшують наукової цінності дисертаційного дослідження. Запропоновані напрями розширення та уточнення мають рекомендаційний характер і можуть бути використані дисертанткою для подальшого поглиблення дослідження без зміни його концептуальних засад.

Висновок про дисертацію в цілому та її відповідність встановленим вимогам. Аналіз дисертації, анотації та опублікованих праць дає підставу зробити висновок, що дослідження Ірини Михайлівни ЗВОНКО

"Трансформації оборонно-промислового комплексу України в суспільно-політичному дискурсі (1991–2021)" виконане на належному науково-теоретичному рівні, має наукову новизну, теоретичне і практичне значення для історичної науки та практики. Дисертація заслуговує на позитивну оцінку, відповідає вимогам наказу МОН України № 40 від 12.01.2017 р. "Про затвердження вимог до оформлення дисертації" (зі змінами), "Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії" (Постанова Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 р. зі змінами), а її авторка ЗВОНКО Ірина Михайлівна заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 – Історія та археологія, галузі знань 03 – Гуманітарні науки.

Рецензент:

начальник кафедри історії
інституту психологічної підтримки персоналу
Національної академії сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного
доктор історичних наук, професор

полковник Олесь КУЦЬКА

06.06.2026